

6. Leonhard J. Pandora's Box: A History of the First World War. Harvard University Press, 2018.
7. Storey W. K. The First World War: A Concise Global History. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2009.

Андрій ГРУБІНКО

*доктор історичних наук, професор кафедра теорії
права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету*

ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ЯК НАСЛІДОК ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Трагедія Першої світової війни засвідчила провал довоєнної системи міжнародних відносин. Післявоєнна руйнація низки європейських імперій, широкі пацифістські настрої породили в частини прогресивного політикуму та інтелектуалів надії на відродження і можливість практичного впровадження ідеї європейського єднання. Економічна і політична єдність розглядалася як один з головних шляхів подолання глибокої повоєнної кризи в Європі. Інтелектуальні кола різних країн запропонували ряд проєктів повоєнного єднання європейських держав, які мали інтеграційний характер.

Прихильники панєвропейського руху на чолі з графом Ріхардом Куденхове-Калергі відродили ідею «Сполучених Штатів Європи», митного союзу і конфедерації європейських держав, пропагували запровадження єдиної грошової одиниці, військового альянсу, спільного використання колоній. Схожу пропозицію висунув у 1925 р. французький дипломат Жюль Камбон. Однак спілка не сприймала імперську Велику Британію як безпосереднього учасника об'єднаної Європи [1, с. 73]. Політичні еліти регіону усвідомлювали, що звільнена від імперського минулого, з глобальним досвідом управління та спорідненістю з США, Велика Британія могла стати беззаперечним лідером європейського об'єднання.

Послідовний прихильник панєвропейського руху Арістід Бріан у вересні 1929 р. під час виступу на Асамблеї Ліги Націй ініціював створення Європейської конфедерації. Одним з основних принципів її функціонування мав стати пріоритет військової безпеки і політичного союзу перед економічним. Однак проєкт Штреземана-Бріана більше нагадував утопію, ніж реалістичний план погодження німецько-французької зовнішньополітичної стратегії заради формування європейської єдності. У 1930 році він надіслав до Ліги Націй «Меморандум про створення європейського федерального союзу», відхилений абсолютною більшістю європейських держав-членів організації. Окрему позицію традиційно займала Велика Британія. Британська політична еліта схвально ставилася до митного союзу, але про політичну інтеграцію не йшлося [2, с. 123].

Прогресивна вимога Дж. Бентама відмовитися від колоніальних володінь як конфліктів і надмірних витрат метрополій входила в явну суперечність з наростанням могутності Британської імперії. Тривала наявність величезних колоній в різних регіонах світу, активний розвиток економіки на основі ринкових відносин, промислового перевороту, найпотужніший в світі військово-морський флот дали підстави сучасникам називати Велику Британію не інакше, як «майстерня світу». Британська імперія XIX ст. стала уособленням вільної торгівлі, переміщення капіталу і робочої сили. Англійський політичний діяч Річард Кобден активно агітував за створення зони вільної торгівлі в Європі.

Хоча Європа, яка відігравала центральну роль в системі міжнародних відносин до Другої світової війни, займала важливе місце у зовнішній політиці британських урядів, виключна орієнтація на проєкт європейського об'єднання не відповідає статусу і ролі країни у міжнародних відносинах. Політикум і суспільство Великої Британії історично звикли ідентифікувати себе більше з

світовою колоніальною імперією, ніж з регіональною Європою та її проблемами. В основі європейської політики Лондона у XIX ст. перебувала доктрина «блискучої ізоляції» («splendid isolation») як центральний елемент стратегії балансу сил в Європі. Британія як провідна держава регіону і світу могла собі дозволити бути відносно автономним міжнародним гравцем, виступаючи в ролі регулятора європейської рівноваги сил у відносинах держав континенту. Особлива роль Англії (Великої Британії) в Європі віддавна зумовлена її певною історико-географічною відстороненістю, яку відзначав А. Тойнбі. На думку історика, в контексті політичної ізоляції країна була в історії Заходу чимось на зразок «alter orbis» («другої землі»). Водночас не варто перебільшувати цю ізоляційність, адже Англія ніколи не мала змоги нехтувати відносинами з континентальними державами чи ухилятися від конфліктів в Європі, які порушували баланс сил.

Британська політика «блискучої ізоляції» завершилася перед Першою світовою війною з розвитком силового сценарію формування європейських військово-політичних союзів. Розпочався поступовий і неухильний занепад Британської імперії. Тому зростала необхідність пошуків нової стратегії зовнішньої політики. По завершенні періоду «блискучої ізоляції» Лондон намагався проводити активнішу політику в Європі при збереженні першості справ імперії [3, р. 19].

Спробою поділу Європи на сфери впливу можна вважати ідею Фрідріха Науманна (1860–1919 рр.) щодо створення «Серединної Європи» під німецьким домінуванням. Однак, Європа після Першої світової війни так і не повернула собі становище світового лідера [4, с. 9].

Серед найбільш відомих прихильників панєвропейського руху був Уїнстон Черчилль, переконаний імперіаліст, який вже у 1920–1930-х рр. неодноразово висловлював думки про необхідність створення Європейської федерації. При цьому його погляди не розходилися з офіційною британською урядовою політикою, адже, на думку У. Черчилля, така федерація в силу імперського статусу Великої Британії мала створюватися без її участі. У 1930 р. він написав статтю в газету «Saturday Evening Post» на підтримку федералістських ідей Арістіда Бріана, в якій по суті сформулював ключові принципи новітньої європейської політики Великої Британії, що є актуальними і сьогодні. У статті містяться такі слова: «Ми маємо свою власну мрію та своє власне завдання. Ми з Європою, але не належимо до неї. Ми пов'язані, але не піддані ризикові. Ми зацікавлені й асоційовані, але не поглинуті» [5, р. 15].

Незважаючи на переважання єврокептичних настроїв, у роки війни у Великій Британії спостерігалось піднесення популярності ідей європейської федерації. Після першої перемоги британський військ в Ель-Аламейні Уїнстон Черчилль в листі до міністра закордонних справ Ентоні Ідена від 21 жовтня 1942 р. писав: «Я чекаю з нетерпінням створення Сполучених Штатів Європи, в яких буде можливою мінімізація кордонів між націями і необмежене пересування» [6].

Отже, європейська інтелектуальна політична думка у міжвоєнний період запропонувала цілий ряд проєктів європейського об'єднання, заснованих на спільних принципах демократії, верховенства права, безпеки та економічного відновлення. Хоча досвід Першої світової війни не був врахований людством, яке в силу обставин в XX ст. було змушене пережити ще більш драматичну сторінку своєї історії у вигляді Другої світової, ідеї євроінтеграції усе ж знайшли своє практичне втілення у повоєнній Європі. Їх спадком стало формування сучасного Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Мартинов А. Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст.). Погляд з України: монографія. Київ: Інститут історії України НАН, 2009. 262 с.

2. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. з франц. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. Київ: Основи, 2005. 903 с.
3. Hewitson, M. (2012). The United States of Europe: The European Question in the 1920s. Europe in crisis. Intellectuals and the European Idea, 1917–1957. Chapter 1 / ed. by M. Hewitson and M. D'Auria. New York, Oxford, p. 15–34.
4. Грубінко А. В., Мартинов А. Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії. Монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 258 с.
5. Larres, K. (1996). Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill's post-war foreign policy. Journal of European Integration History, Vol. 2, No. 1. p. 15–50.
6. Danzig, J. (2003). Winston Churchill: A founder of the European Union. EUROPE. A blog by Jon Danzig, 10 November 2003. URL: <http://eu-ropе.ideasoneurope.eu/2013/11/10/winston-churchill-a-founder-of-the-european-union/>

Роман МАЛИШЕВСЬКИЙ

*здобувач вищої освіти першого освітнього рівня
історичного факультету Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ВЕЛИКА ВІЙНА ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ЗМАГАННЯ ПОЛЯКІВ

Польща у Першій світовій війні стала полем бою для великих держав Європи. Проте, навіть будучи розділеними між Габсбурзькою, Німецькою та російською імперіями, польські еліти побачили у новій війні шанс на можливість відновлення втраченої у 1795 р. держави. Вперше після поділів Речі Посполитої країни-інтервенти протистояли одна одній, втративши консолідованість у питанні Польщі.

Вже на початку війни до польського народу та інтелігенції направлено маніфести з обох сторін. 9 серпня 1914 р. німецька та австрійська сторона пообіцяли визволити Польщу та надати їй незалежність. Через 5 днів відозву склав Головнокомандувач російської армії Микола Миколайович Романов, який закликав «...об'єднати всі три частини Польщі під скіпетром Романових» [3, с. 432]. У польському суспільстві діяли дві основні течії: Польський національний комітет у Варшаві, створений восени 1914 [1, с. 729], очолюваний націонал-демократом («ендеком») Романом Дмовським, тримав проросійську позицію та закликав до розгрому Німеччини та Австро-Угорщини задля воз'єднання Польщі під егідою російської правлячої династії. Пізніше він перебрався до Петрограда, де проіснував аж до 1918 року.

На протигагу комітету в Кракові з 16 серпня 1914 р. діяла Польська національна організація, очолювана Юліушем Лео, мером міста, за підтримки Владислава Сікорського та Юзефа Пілсудського [1, с. 729]. Головною метою вони вважали об'єднання всіх територій Польщі під владою Габсбургів. Проте кайзер Вільгельм II, ні Франц Йосиф I не дали чітких обіцянок, як це зробили росіяни, а пропозиція створити триалістичну монархію за базі Габсбурзької імперії взагалі були відкинута.

Однією з центральних фігур військового крила польського руху в Першій світовій війні був Ю. Пілсудський. Він зміг за пропозицією Ю. Лео об'єднати розділені військові та напіввійськові польські формування у досить відомі польські легіони [1, с. 730], а також з дозволу та за сприяння австрійського військового керівництва влаштував самовільний виступ на російські землі з метою розпочати антиросійське повстання, проте ця ідея зазнала невдачі [3, с. 433]. Стрільці Ю. Пілсудського влилися в склад легіонів чисельністю 20 тис. військових як частина австро-угорської армії.

Разом з тим серед польських політичних сил були і соціалісти, котрі бачили можливість визволення своєї країни лише шляхом великої соціалістичної революції та поваленням «буржуазних, імперіалістичних режимів». Значний зсув у «польському питанні» стався після літнього наступу 1915 року та повної окупації земель Царства Польського Австро-Угорщиною та Німеччиною. На цій